

DOI 10.31558/2519-2949.2026.3.14

УДК 327.5:355.48

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-5769-7345>**Примуш М. В., Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара**
e-mail: prymush_m@365.dnu.edu.ua

СПІВВІДНОШЕННЯ КОГНІТИВНОЇ, ІНФОРМАЦІЙНОЇ ТА ГІБРИДНОЇ ВІЙНИ

У статті комплексно досліджено когнітивну війну як специфічний вимір сучасного політичного протистояння та визначено її співвідношення з інформаційною і гібридною війною. Актуальність дослідження зумовлена трансформацією сучасних конфліктів, у яких поряд із традиційними військовими засобами дедалі більшого значення набуває вплив на свідомість, сприйняття, цінності та поведінкові установки людини. Метою дослідження є обґрунтування сутності когнітивної війни, визначення її місця у структурі сучасних конфліктів, а також аналіз основних механізмів та інструментів когнітивного впливу. Для досягнення поставленої мети використано загальнонауковий, порівняльний і системний методи та контент-аналіз. Встановлено, що когнітивна, інформаційна та гібридна війни є взаємопов'язаними, проте не тотожними формами протистояння. Інформаційна війна переважно охоплює створення, поширення та контроль інформаційних повідомлень і каналів комунікації, тоді як когнітивна спрямована на процеси їх сприйняття та інтерпретації, формування моделей мислення, переконань і поведінкових установок. Гібридна війна інтегрує інформаційні та когнітивні механізми з військовими, політичними, економічними й іншими інструментами впливу. На прикладі російсько-української війни розглянуто практичне застосування когнітивних технологій, зокрема дезінформації, маніпулювання наративами, використання емоційних тригерів, цифрових платформ та технологій штучного інтелекту. Визначено, що когнітивний вплив має системний і довготривалий характер та може бути спрямований не лише на зміну окремих переконань, а й на підірив довіри до інформації, державних інституцій та усталених моделей інтерпретації реальності. Обґрунтовано необхідність комплексної протидії когнітивним загрозам через поєднання інституційних і технологічних механізмів, розвиток медіаграмотності, критичного мислення та посилення суспільної когнітивної стійкості.

Ключові слова: когнітивна війна, інформаційно-психологічний вплив, дезінформація, маніпуляції, гібридна війна

Prymush Mykola, Oles Honchar Dnipro National University
e-mail: prymush_m@365.dnu.edu.ua

THE RELATIONSHIP BETWEEN COGNITIVE, INFORMATION, AND HYBRID WARFARE

The article provides a comprehensive examination of cognitive warfare as a specific dimension of contemporary political confrontation and explores its relationship with information and hybrid warfare. The relevance of the study is determined by the transformation of contemporary conflicts, in which, alongside traditional military means, influencing human consciousness, perceptions, values, and behavioural attitudes is becoming increasingly important. The aim of the study is to substantiate the essence of cognitive warfare, determine its place within the structure of contemporary conflicts, and analyse the main mechanisms and instruments of cognitive influence. To achieve this aim, general scientific, comparative, and systemic methods, as well as content analysis, were applied. The study establishes that cognitive, information, and hybrid warfare are interconnected but not identical forms of confrontation. Information warfare primarily involves the creation, dissemination, and control of information messages and communication channels, whereas cognitive warfare focuses on the processes of their perception and interpretation, as well as on shaping patterns of thinking, beliefs, and behavioural

attitudes. Hybrid warfare integrates information and cognitive mechanisms with military, political, economic, and other instruments of influence. Using the Russian-Ukrainian war as an example, the article examines the practical application of cognitive technologies, including disinformation, narrative manipulation, the use of emotional triggers, digital platforms, and artificial intelligence technologies. It is established that cognitive influence is systemic and long-term in nature and may be aimed not only at changing particular beliefs but also at undermining trust in information, state institutions, and established patterns of interpreting reality. The study substantiates the need for a comprehensive response to cognitive threats through a combination of institutional and technological mechanisms, the development of media literacy and critical thinking, and the strengthening of societal cognitive resilience.

Keywords: *cognitive warfare, information and psychological influence, disinformation, manipulation, hybrid warfare*

Постановка проблеми. Актуалізація питання зумовлено трансформацією сучасних міжнародних відносин, у межах яких традиційні форми збройного протистояння дедалі більше доповнюються нематеріальними формами впливу, спрямованими на свідомість людини. У ХХІ столітті конфлікти виходять за межі фізичного простору, охоплюючи інформаційне середовище, культурний простір та когнітивну сферу, що включає мислення, переконання, цінності та поведінкові установки індивідів та соціальних груп. Таким чином когнітивні війни постають як новий тип конфлікту, у якому ключовим об'єктом впливу є не лише інформація як така, а процеси її сприйняття та інтерпретації.

Формулювання цілей статті. Метою дослідження є обґрунтування когнітивних війн та співвідношення когнітивної, інформаційної та гібридної війни. Завдання дослідження: 1) проаналізувати теоретичні підходи до визначення поняття «когнітивна війна»; 2) здійснити порівняльний аналіз когнітивної, інформаційної та гібридної війни; 3) дослідити основні механізми та інструменти когнітивного впливу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Поняття когнітивної війни формується на перетині політичної науки, психології, комунікаційних досліджень та безпекових студій. У сучасному науковому дискурсі воно розглядається як цілеспрямований вплив на когнітивні процеси з метою зміни поведінки, рішень та політичних орієнтацій. Зокрема, у дослідженнях НАТО когнітивна війна визначається як новий тип конфлікту, спрямований на «людський домен», де основною ціллю є вплив на сприйняття, мислення та поведінку людини. У свою чергу, французький дослідник Франсуа дю Клузель підкреслює, що когнітивна війна виходить за межі інформаційного впливу та передбачає системне втручання у процеси формування знань і переконань [1, 118].

Водночас важливий внесок у розуміння механізмів когнітивного впливу зробив Деніел Канеман, який обґрунтував, що людське мислення функціонує через взаємодію швидких інтуїтивних та повільних раціональних процесів, що створює можливості для маніпуляції через когнітивні упередження.

Подібної позиції дотримується також і Касс Санстейн, який акцентує увагу на впливі інформаційного середовища на формування переконань та поширення соціальних наративів [2, 362].

У свою чергу, Томас Рід у праці «Active Measures» розкрив історичну тяглість дезінформації та психологічних операцій як інструментів державної політики від радянської доби до сучасності, показавши, що когнітивний вплив є не новітнім явищем, а систематичною практикою, яка лише набула принципово нових масштабів і технологічних можливостей в епоху цифрових комунікацій [3]. Розвиток цієї ідеї знаходимо у працях Пітера Померанцева, який аналізує сучасні інформаційні стратегії як боротьбу за інтерпретацію реальності, він підкреслює, що сучасні інформаційні кампанії спрямовані не стільки на переконання, скільки на створення ситуацій, у яких «правда стає відносною, а реальність – фрагментованою» [4, 9]. Відповідно, когнітивна війна у цьому підході визначається як процес дестабілізації когнітивних орієнтирів суспільства та підриву довіри до об'єктивності інформації. Так, у межах концепції «м'якої сили» Джозеф Най розглядає вплив як здатність формувати переконання та поведінку без застосування примусу, наголошуючи, що здатність досягати бажаних результатів через привабливість є не менш важливою, ніж примус або оплата. [5, 5] Такий підхід демонструє зміну парадигми впливу – від жорстких форм тиску до більш витончених механізмів формування переконань. У цьому контексті когнітивну війну можна визначити як форму непрямого впливу, спрямовану на формування системи переконань і цінностей, що визначають політичну поведінку. У свою чергу, Герберт Саймон через концепцію обмеженої раціональності фактично закладає психологічне підґрунтя когнітивної війни, доводячи, що «людський розум не здатен обробляти всю доступну інформацію, тому змушений використовувати спрощені стратегії» [6,

199] Таким чином, у зарубіжній науковій традиції більшість авторів сходяться на тому, що когнітивна війна є цілеспрямованим впливом на когнітивні процеси людини з метою зміни її переконань, поведінки та фокусу сприйняття.

В українських дослідженнях, зокрема Елліни Шнурко-Табакової, висвітлюється вплив когнітивних й інформаційно-психологічних операцій в галузі кібербезпеки, через використання новітніх технологій, на суспільну свідомість та політичні процеси [7]. Розвиток соціальних мереж, алгоритмів рекомендацій і технологій штучного інтелекту значно розширює можливості когнітивного впливу, роблячи його більш точним, масштабованим і персоналізованим. У цьому контексті особливої ваги набуває аналіз механізмів маніпуляції думкою певних соціальних груп, яка здійснюється через дезінформацію, пропаганду та використання цифрових технологій. Вагомий внесок у концептуалізацію когнітивних та дискурсивних вимірів сучасних воєн зробили Галина Яворська та Борис Парахонський у монографії «Онтологія війни і миру: безпека, стратегія, смисл», де вони розкривають механізми «гри прихованих смислів» у гібридній агресії, обґрунтовують роль маніпуляції ідентичністю як ключового інструменту когнітивного впливу та доводять, що сучасні конфлікти реалізуються передусім у смисловому просторі – через конструювання певного бачення реальності та підлив базових уявлень спільноти про саму себе [8]. Ці положення є концептуально важливими для розуміння когнітивної війни як явища, що діє не лише через інформаційні канали, а через глибинне переформатування смислів і цінностей. Георгій Почепцов визначає інформаційну війну як процес, спрямований на зміну поведінки аудиторії через вплив на її свідомість, підкреслюючи, що інформаційна війна спрямована не на передачу інформації, а на зміну поведінки люди чи групи людей. [9]. На цій основі когнітивна війна може бути визначена як розширений рівень впливу, орієнтований не лише на поведінку, а й на формування моделей мислення. Важливим доповненням є підхід Володимира Горбуліна, який у дослідженнях методів ведення гібридної війни підкреслює, що сучасні конфлікти ведуться не лише у фізичному, а й у вимірі свідомості – когнітивному, де ключовим об'єктом впливу стає система цінностей і ідентичностей суспільства. У цьому сенсі когнітивна війна визначається як інструмент довготривалого впливу на суспільну свідомість з метою досягнення стратегічних політичних цілей. Натомість Роман Радченко визначає когнітивну війну як вимір ведення війни – у якому кожна людина стає полем бою, зазначаючи що «це війна, в якій противник намагається змінити вашу думку, вашу поведінку, вашу ідентичність за допомогою інформації, дезінформації, маніпуляції, пропаганди, психологічного тиску і, навіть, штучного інтелекту», а також наголошуючи на тому, що у сучасному світі кожна людина є або жертвою або знаряддям когнітивної атаки [10]. Отже, у межах українського наукового дискурсу більшість дослідників розглядає когнітивну війну як системний вплив на масову свідомість, спрямований на зміну цінностей, моделей мислення та поведінки соціальних груп.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Незважаючи на зростаючий масив досліджень, у науковому дискурсі залишаються недостатньо опрацьованими питання комплексної взаємодії когнітивної, інформаційної та гібридної воєн як системи, а також роль новітніх технологій – алгоритмів, великих даних і штучного інтелекту – у трансформації механізмів когнітивного впливу. Особливо актуальним є аналіз цих процесів в українському контексті, де когнітивна війна набуває специфічних форм і безпосередньо визначає суспільну стійкість в умовах повномасштабного збройного вторгнення. Попри вагомий науковий напрацювання значущість даного дослідження посилюється в умовах сучасних міжнародних конфліктів, зокрема російсько-української війни, де поряд із військовими діями активно застосовуються інструменти когнітивного впливу. Використання дезінформаційних кампаній, маніпуляція наративами та вплив на міжнародну громадську думку свідчать про те, що когнітивний вимір стає невід'ємною складовою сучасних воєнних стратегій, що у свою чергу зумовлює необхідність комплексного осмислення когнітивних війн як складової сучасної системи міжнародної безпеки.

Незважаючи на зростаючий масив досліджень, у науковому дискурсі залишаються недостатньо опрацьованими питання комплексної взаємодії когнітивної, інформаційної та гібридної воєн як системи. Особливо актуальним є аналіз цих процесів в українському контексті, де когнітивна війна набуває специфічних форм і безпосередньо визначає суспільну стійкість в умовах повномасштабного збройного вторгнення.

Виклад основного матеріалу дослідження. У сучасних політичних дослідженнях дедалі активніше обговорюються три взаємопов'язані форми сучасного конфлікту – когнітивна, інформаційна та гібридна війни. Часто ці поняття вживають як синоніми, проте таке ототожнення є

спрощенням, оскільки вони відображають різні рівні та механізми впливу, і їхнє точне співвідношення має важливе значення для розуміння сучасних стратегій впливу та потенційних загроз.

Для з'ясування цього співвідношення доцільно охарактеризувати кожен з форм через її ключову функцію. Інформаційна війна діє на рівні каналів і змісту – вона контролює, яка інформація поширюється та до кого потрапляє, використовуючи дезінформацію, пропаганду та кібероперації. Когнітивна війна діє на рівні інтерпретації – вона формує те, як отримана інформація осмислюється, оцінюється і закріплюється у свідомості аудиторії. Гібридна війна діє на стратегічному рівні – вона координує інформаційні та когнітивні інструменти разом із військовими, економічними та дипломатичними засобами задля досягнення комплексного ефекту.

Інформаційна війна традиційно розглядається як комплекс дій, спрямованих на вплив на інформаційні системи, канали комунікації та інформаційні потоки з метою досягнення стратегічних переваг, крім цього вона забезпечує контроль над інформаційними потоками та формування повідомлень, що впливають на сприйняття певних подій. Такий тип війни включає дезінформацію, пропаганду, інформаційно-психологічні операції та кібероперації, орієнтовані на зміну інформаційного простору противника, а саме – для впливу на громадську думку як внутрішньої, так і зовнішньої аудиторії. Як зазначає Георгій Почепцов, «інформаційна війна – це системне формування інформаційного середовища, яке визначає правила, за якими сприймається реальність» [9]. Таке бачення підкреслює інформацію як об'єкт впливу, проте воно не повністю охоплює глибинні процеси, пов'язані з обробкою і інтерпретацією інформації самими індивідами.

У цьому контексті доцільно змістити аналітичний акцент з визначення явища когнітивної війни на його відмінність від інформаційної війни, зокрема через підходи західних дослідників, зокрема Бернард Клавері, який визначає когнітивний вимір як окрему сферу операцій, спрямовану на вплив на людське мислення як на ключове поле конфлікту [11]. На концептуальному рівні різницю між інформаційною та когнітивною війною можна окреслити як відмінність між «передачею змісту» та «формуванням смислу». Якщо інформаційна війна відповідає на питання: «що повідомляється?», то когнітивна – «як це розуміється і які висновки з цього робляться?».

У документах Командування ОЗС НАТО з питань трансформації когнітивна війна розглядається як новий операційний домен, у межах якого людський розум стає полем бою. Це означає, що сучасні конфлікти дедалі більше спрямовані на зміну моделей мислення, а не лише інформаційного середовища.

Розширюючи цей підхід, Дін Гартлі та Кеннет Джобсон у праці про когнітивну перевагу підкреслюють, що контроль над інформацією є недостатнім без контролю над її інтерпретацією, оскільки саме вона визначає поведінкові реакції суспільства. Таким чином, когнітивна війна виступає як глибинний рівень впливу, що формує рамки сприйняття реальності [12].

Аналіз контенту таких операцій свідчить, що вони включають глибоке маніпулювання як змістом повідомлень, так і сенсами, які зчитує аудиторія. Наприклад, у публікації про когнітивні операції росії проти України зазначається, що діяльність спрямована на «підриг національної єдності, дискредитацію державних інституцій, розмивання ідеї правди та нав'язування наративів поразки» – тобто на зміну когнітивних орієнтирів цільових аудиторій. Отже вони включають не лише передачу повідомлень, а й структурування контексту їх сприйняття. Зокрема, наративи про «внутрішню нестабільність» або «неефективність державних інституцій» працюють через повторюваність та підкріплення у різних інформаційних середовищах, формуючи ефект «когнітивної нормалізації».

Особливо показовими є випадки поширення наративів через соціальні мережі, де алгоритмічні системи підсилюють емоційно забарвлений контент. Наприклад, використання Telegram-каналів для поширення панічних або деморалізуючих повідомлень дозволяє не лише інформувати, а й формувати емоційний стан аудиторії, що є ключовим елементом когнітивного впливу. За результатами досліджень у сфері медіакомунікацій – на які у своїх дослідженнях посиляється Оксана Мороз [13, 294-296; 14], – емоційно забарвлений контент у соціальних мережах поширюється значно швидше, ніж нейтральний, що створює сприятливі умови для експлуатації страху, гніву та інших емоцій у межах когнітивних операцій.

Ще одним важливим аспектом є використання когнітивних упереджень. Дослідження у сфері когнітивних наук показують, що сучасні інформаційні кампанії активно експлуатують страх, ефект підтвердження та соціальну поляризацію, що значно підвищує їх ефективність.

Зростання значення когнітивної війни пов'язане також із розвитком технологій. Кевін Келлі у

своїй концепції технологічного детермінізму підкреслює, що цифрові платформи не лише передають інформацію, а формують середовище, у якому ця інформація набуває значення. Це створює передумови для формування «ехо-камер», у яких спеціально підібрані наративи більше не просто передаються, а повторюються та посилюють когнітивні ефекти на певні групи користувачів [15].

У цьому контексті особливо важливим є те, що когнітивна війна по суті розширює межі класичної інформаційної війни. Якщо інформаційна війна оперує каналами та джерелами інформації, то когнітивна війна оперує когнітивними схемами та ментальними моделями людей. Саме через такі процеси відбувається формування уявлень про світ, де інформація – це не лише сукупність повідомлень, а складний спектр контекстів і смислів.

Одночасно з цими формами виникає поняття гібридної війни – стратегії, що інтегрує військові та невійськові засоби для досягнення політичних цілей. Як зазначає Девід Кілгаллен – сучасні конфлікти характеризуються розмитістю меж між військовими та невійськовими діями, що робить гібридні стратегії домінуючими у XXI столітті. На відміну від класичних війн, де домінує збройне протистояння, гібридна війна передбачає синхронне використання різних інструментів впливу, що дозволяє досягати стратегічних цілей без формального оголошення війни [16].

Гібридна війна включає поєднання військових дій, економічного тиску, дипломатії та інформаційно-когнітивних впливів. До таких інструментів належать, зокрема, економічні санкції, енергетичний шантаж, кібероперації, підтримка внутрішніх політичних сил у країні-мішені, а також системні інформаційно-психологічні кампанії. У цьому контексті когнітивна війна виконує функцію підготовки середовища, у якому інші інструменти стають більш ефективними. Інакше кажучи, вона формує таке сприйняття реальності, за якого цільова аудиторія приймає вигідні для суб'єкта впливу рішення або демонструє бажану поведінку.

Показовим прикладом є російсько-українська війна, у якій гібридна стратегія поєднує військові дії з масштабними інформаційними та когнітивними операціями. Зокрема, анексія Криму у 2014 році супроводжувалася активним використанням дезінформації, маніпуляцій історичною пам'яттю та створенням наративу «захисту російськомовного населення», що дозволило легітимізувати агресію в очах частини населення. Аналогічно, у період повномасштабного вторгнення 2022 року інформаційні кампанії були спрямовані на деморалізацію українського суспільства, дискредитацію державних інституцій та вплив на міжнародну аудиторію.

Окрім російсько-української війни, подібні підходи спостерігалися і в інших країнах. Зокрема, під час президентських виборів у США 2016 року було зафіксовано масштабні інформаційні кампанії, спрямовані на поляризацію суспільства через соціальні мережі. У цьому випадку інформаційний вплив (поширення контенту) поєднувався з когнітивним (підсилення існуючих упереджень і страхів), що в сукупності створювало ефект гібридного впливу на політичні процеси.

Порівняно з інформаційною війною, гібридна війна включає в себе широкий спектр засобів, серед яких військові дії, економічні санкції, дипломатичний тиск, а також інформаційно-психологічні та когнітивні впливи. Це явище має не лише інформаційно-комунікаційний, а й психологічний та поведінковий вимір, що робить його центральною складовою сучасних гібридних стратегій впливу.

Таким чином, співвідношення цих трьох форм війни можна представити як багаторівневу систему. Такий підхід дозволяє чітко розмежувати функціональне навантаження кожного типу війни: якщо інформаційна війна відповідає за створення і поширення повідомлень, когнітивна – за їх осмислення та закріплення у свідомості, то гібридна війна координує ці процеси, інтегруючи їх із військовими, економічними та політичними інструментами впливу. У практичній площині ці форми є взаємопов'язаними.

Аналітичне співвідношення цих трьох явищ, які є взаємопов'язаними у практичній площині, можна уявити як ієрархічну систему впливів: поширення дезінформації (інформаційний рівень) може супроводжуватися використанням когнітивних упереджень – страху, ефекту підтвердження, поляризації (когнітивний рівень), що в сукупності створює сприятливе середовище для реалізації політичного або військового тиску (гібридний рівень). Отже, інформаційна війна забезпечує інструменти та канали впливу, когнітивна війна визначає цілі цього впливу шляхом формування когнітивних структур, а гібридна війна інтегрує ці елементи в єдину стратегію, що поєднує військові та невійськові засоби.

Для кращого розуміння цієї багаторівневої взаємодії доцільно розглянути конкретний приклад її реалізації у практичній площині.

Показовим є розгляд одного й того самого випадку через призму трьох рівнів впливу. Наприклад,

поширення наративу про «нацистський характер української влади» може розглядатися як інформаційна операція (створення і поширення повідомлення), як когнітивна операція (формування образу ворога та морального виправдання агресії) та як елемент гібридної стратегії (легітимація військового втручання на міжнародному рівні). Такий підхід демонструє взаємозалежність цих форм війни та дозволяє конкретизувати їх функціональну роль у структурі сучасних конфліктів.

Додатково варто зазначити, що у сучасних умовах саме когнітивний компонент дедалі більше визначає результат конфлікту, оскільки контроль над інтерпретацією подій дозволяє формувати політичні рішення як на внутрішньому, так і на міжнародному рівнях. Це підтверджується прикладами втручання у виборчі процеси в різних країнах, зокрема інформаційними кампаніями, спрямованими на поляризацію суспільства та підлив довіри до демократичних інституцій, що є характерною рисою сучасних гібридних стратегій.

У цьому контексті когнітивна війна розглядається не лише як окремий феномен, але і як буття сучасної стратегії впливу, що виходить за межі традиційних інформаційних підходів. Вона спрямована не лише на передавання інформації, а на формування способу мислення, який визначає поведінкові моделі та прийняття рішень, що в свою чергу впливає на політичні, соціальні та міжнародні процеси. Вона постає як ключовий механізм забезпечення ефективності гібридних стратегій, оскільки саме вона визначає, яким чином інформація буде інтерпретована, прийнята або відхилена цільовою аудиторією.

Отже, когнітивна, інформаційна та гібридна війни не є взаємозамінними поняттями, а утворюють ієрархічно пов'язану систему впливів. Їх комплексне використання визначає специфіку сучасних конфліктів, у яких боротьба відбувається не лише за території чи ресурси, а передусім за контроль над свідомістю, смислами та моделями сприйняття реальності. Таке розуміння підкреслює, що сучасні конфлікти, особливо ті, що тривають у XXI столітті, набули не лише проєкції на фізичні простори, але й на когнітивні простори, де перемога визначається не лише військовою, а й ментальною перевагою. Саме ця обставина зумовлює необхідність подальшого аналізу механізмів когнітивного впливу, що дозволяє перейти до розгляду інструментів і технологій когнітивної війни.

Російсько-українська війна є одним із найбільш показових прикладів сучасного конфлікту, у якому когнітивний вимір набуває системного та стратегічного значення. На відміну від класичних воєн, де інформаційний компонент відігравав допоміжну роль, у цьому випадку він інтегрований у всі рівні протистояння – від військових операцій до дипломатичних і внутрішньополітичних процесів. Когнітивний вплив стає не лише супровідним елементом війни, а її повноцінним фронтом, спрямованим на трансформацію сприйняття реальності як всередині України, так і на міжнародному рівні.

Водночас принципово важливо враховувати історичну тяглість цього явища: сучасні когнітивні операції росії є не ситуативною реакцією, а продовженням довготривалої традиції «активних заходів», що бере свій початок ще у радянський період.

У цьому контексті особливої ваги набуває концепція колишнього офіцера КДБ Юрія Безменова, який після еміграції на Захід у 1970-х описав чотири послідовні стадії ідеологічної диверсії, що цілеспрямовано застосовувалися радянськими спецслужбами проти цільових суспільств. Перша стадія – деморалізація – є найтривалішою (15–20 років і більше) і передбачає системний підлив базових цінностей, інституційної довіри та національної ідентичності через освіту, медіа, культуру і релігію: мета полягає не у поширенні конкретної брехні, а у формуванні когнітивного середовища, в якому громадяни втрачають здатність відрізнити правду від маніпуляції. Друга стадія – дестабілізація – спрямована на загострення внутрішніх суперечностей і підлив економічних, соціальних та безпекових структур держави, коли накопичені когнітивні вразливості трансформуються у реальні суспільні розколи. Третя стадія – криза – передбачає стрімке загострення ситуації аж до зміни влади або іноземного втручання. Нарешті, четверта стадія – нормалізація – закріплює новий порядок, вигідний для агресора, за умови, що попередні стадії були реалізовані успішно [17].

Ця логіка чітко простежується у сучасних когнітивних операціях росії проти України: десятиліттями тривала деморалізація через руйнування довіри до національних інституцій і підлив ідентичності; дестабілізація через формування регіональних, мовних і ціннісних розколів; штучне конструювання кризових наративів про «нестабільність» і «некерованість»; нарешті, спроби нав'язати нову «нормальність» на тимчасово окупованих територіях. У цьому сенсі нинішня війна є не лише боротьбою за території, а насамперед боротьбою за смисли, інтерпретації та право визначати реальність.

У цьому контексті важливо звернутися до концепції Пітера Померанцева, який у праці «This Is Not Propaganda» підкреслює, що сучасна пропаганда спрямована не на переконання, а на підлив самої можливості встановлення істини [4, 9]. У випадку російсько-української війни це проявляється у постійному продукуванні взаємовиключних версій подій, що створює ефект інформаційного хаосу і дезорієнтації аудиторії. Таким чином, ключовою метою когнітивного впливу стає не зміна конкретної позиції, а руйнування самої категорії достовірності, коли будь-яка інформація сприймається як потенційно маніпулятивна.

Особливе місце у системі когнітивного впливу займає Telegram, який перетворився на ключову інфраструктуру такого впливу в умовах війни. На відміну від традиційних соціальних мереж, ця платформа поєднує високу швидкість поширення інформації, відсутність ефективної модерації та можливість анонімного адміністрування каналів. Як зафіксовано у дослідженні VoxUkraine, мережі проросійських каналів функціонують як скоординована екосистема, де різні джерела дублюють і підсилюють одні й ті самі наративи. У результаті формується ефект «інформаційної бульбашки», у межах якої користувач постійно отримує підтвердження однієї і тієї самої картини світу. Telegram у цьому контексті функціонує не лише як канал поширення інформації, а як середовище формування когнітивних рамок: завдяки механізмам репостів, рекомендацій та мережевого дублювання контенту відбувається закріплення певних інтерпретацій подій, які поступово витісняють альтернативні точки зору, створюючи замкнені інформаційні контури з викривленою, але внутрішньо узгодженою картиною реальності.

Важливим є також психологічний вимір когнітивних операцій. Як підкреслює Р. Радченко, російські інформаційні кампанії активно використовують емоційні тригери – страх, тривогу, втому та безсилля – для впливу на населення [10]. Постійне перебування у стані інформаційного напруження призводить до когнітивного виснаження, що знижує здатність до критичного мислення і підвищує вразливість до маніпуляцій. Цей ефект підсилюється постійним інформаційним перевантаженням: надлишок новин, суперечливих повідомлень і тривожних сигналів формує стан хронічної когнітивної втоми, у якому аудиторія або втрачає здатність до аналізу, або переходить до спрощених моделей сприйняття реальності. У таких умовах маніпулятивні наративи отримують значну перевагу над складними аналітичними поясненнями. Дослідження у сфері когнітивних наук підтверджують, що саме емоційно насичений контент засвоюється значно швидше і закріплюється глибше, ніж раціонально аргументовані повідомлення, – що і використовує російська інформаційна машина як системний принцип.

Українські дослідження та аналітичні матеріали демонструють, що російська стратегія ґрунтується на системному використанні дезінформації як інструменту гібридної війни. Зокрема, у дослідженнях, здійснених за участі ГО «Детектор медіа», підкреслюється, що інформаційний компонент війни поєднує психологічний, ідеологічний і медійний вплив, формуючи цілісну систему впливу на суспільство. Це означає, що мова йде не про окремі інформаційні кампанії, а про довготривалу стратегію формування когнітивних установок, яка супроводжує військові дії. У цьому контексті особливого значення набуває боротьба за ідентичність: російські наративи системно спрямовані на заперечення української суб'єктності через концепції «єдиного народу», «штучності державності» або «зовнішнього управління», що формує підґрунтя для легітимації агресії.

Однією з ключових практик такого впливу є створення альтернативної реальності через системне продукування суперечливих або викривлених повідомлень. Як показують дослідження VoxUkraine та партнерських організацій, росія активно застосовує метод «віддзеркалення», коли власні дії приписуються противнику, формуючи викривлену картину подій. Така стратегія дозволяє не лише дискредитувати Україну, а й розмивати причинно-наслідкові зв'язки, що ускладнює для аудиторії розуміння реального перебігу подій. Цей механізм є особливо ефективним у поєднанні з високою швидкістю поширення інформації, коли первинне викривлення встигає закріпитися у свідомості аудиторії ще до появи спростувань. Як засвідчує дослідження Vosoughi, Roy та Aral, хибна інформація поширюється значно швидше за достовірну, що структурно надає перевагу дезінформаційним кампаніям перед зусиллями з їх спростування.

Важливим елементом когнітивного виміру війни є контроль над інформаційним середовищем на тимчасово окупованих територіях. Дослідження, проведені спільно Детектор медіа та міжнародними партнерами, демонструють, що там формується ізольований медіапростір, у якому домінують проросійські наративи та обмежений доступ до альтернативних джерел інформації. У цьому випадку когнітивний вплив здійснюється не лише через зміст повідомлень, а через саму структуру

інформаційного середовища, що визначає можливості для критичного мислення і формує «закриті когнітивні системи», у межах яких будь-яка інформація апіорі інтерпретується відповідно до заданої ідеологічної рамки. Окрему роль відіграють псевдоукраїнські канали, які маскуються під незалежні джерела, але фактично поширюють скоординовані наративи. Це створює ефект довіри до маніпулятивного контенту, оскільки він подається у формі «альтернативної точки зору», а не відвертої пропаганди: маніпуляція здійснюється через імітацію плюралізму, коли наявність великої кількості нібито різних джерел створює ілюзію різноманітності, хоча фактично вони транслиують однакові смислові конструкції.

Значну роль у когнітивному вимірі війни відіграє також технологічний компонент, зокрема використання фейкових відео, маніпулятивних матеріалів і елементів штучного інтелекту. Відомі випадки застосування deepfake-технологій, коли створювалися відеозвернення нібито від імені українського керівництва із закликами до капітуляції, що мало на меті деморалізацію населення та військових. У цьому контексті когнітивний вплив спрямований не лише на зміну переконань, а на створення стану невизначеності, коли аудиторія втрачає здатність відрізнити достовірну інформацію від маніпуляції. За даними Всесвітнього економічного форуму, дезінформація та технологічні маніпуляції інформацією входять до переліку ключових глобальних ризиків, що безпосередньо загрожують демократичним інституціям і суспільній довірі. Це, у свою чергу, підсилює загальний ефект недовіри до інформаційного середовища як такого – що є однією з ключових цілей когнітивної війни.

Суттєвим є й те, що когнітивний вимір війни виходить за межі національного контексту. Російські інформаційні кампанії спрямовані також на міжнародну аудиторію, де їхня мета полягає у зниженні рівня підтримки України, дискредитації західних інституцій і формуванні наративів про «втому від війни». Зокрема, за аналітикою Центру стратегічних комунікацій та інформаційної безпеки, ці кампанії адаптуються до специфіки кожної країни – різних мов, внутрішніх суперечностей та медіаландшафтів, – що робить їх значно ефективнішими, ніж уніфіковані пропагандистські повідомлення. У цьому випадку когнітивні операції інтегруються у глобальний інформаційний простір, використовуючи його відкритість і фрагментованість. Виявлення та аналіз таких кампаній ускладнюється тим, що вони часто маскуються під органічне поширення контенту або спираються на реальні суспільні суперечності, підсилюючи їх зовнішнім втручанням – на що звертає увагу і дослідження Хелмуса та співавторів щодо російського інформаційного впливу у Східній Європі [18].

Водночас український досвід демонструє і формування системи протидії когнітивним загрозам. Діяльність Центру протидії дезінформації при РНБО України свідчить про інституціоналізацію боротьби з інформаційними операціями, зокрема через моніторинг, аналіз і спростування фейків, а також через публікацію аналітичних звітів про архітектуру російської пропагандистської машини. Як зазначають Ковальова та ін. у своєму дослідженні, діяльність українських фактчекінгових ініціатив демонструє, що інформаційний вплив рф є довготривалим і структурованим процесом, спрямованим на формування когнітивних установок, а не лише на поширення окремих фейків [19]. Це підтверджує, що когнітивна безпека поступово стає окремим і самостійним напрямом державної політики, а не лише реактивним заходом у відповідь на конкретні інформаційні атаки. Важливим елементом такої протидії є також розвиток медіаграмотності суспільства – здатності критично оцінювати інформацію, розпізнавати маніпулятивні прийоми та верифікувати джерела, – що розглядається як ключовий чинник когнітивної стійкості.

Узагальнюючи, можна стверджувати, що когнітивний вимір російсько-української війни характеризується кількома ключовими рисами: системністю, технологічною інтегрованістю та багаторівневістю. Він включає створення альтернативних реальностей, контроль інформаційного середовища, використання цифрових платформ і автоматизованих інструментів впливу. Простежується чітка спадковість із радянськими «активними заходами» та логікою ідеологічної диверсії, описаної ще Безменовим, – що підтверджує системний і довготривалий, а не ситуативний характер цих операцій. Водночас український досвід демонструє, що ефективна протидія таким операціям потребує поєднання інституційних, технологічних і суспільних механізмів. Таким чином, російсько-українська війна є не лише військовим чи геополітичним конфліктом, а й прикладом повномасштабної когнітивної війни, у якій боротьба ведеться за інтерпретацію реальності, довіру до інформації та здатність суспільства до критичного мислення.

Висновки. У результаті проведеного аналізу теоретико-методологічних засад дослідження когнітивних війн встановлено, що вони є новим етапом розвитку сучасного політичного

протистояння, специфіка якого полягає у спрямованості на зміну когнітивних процесів – мислення, сприйняття та інтерпретації реальності. З'ясовано, що когнітивна війна пов'язана з інформаційною та гібридною війною, однак не є тотожною їм: якщо інформаційна війна забезпечує інструменти впливу, то когнітивна визначає його глибинну мету – формування когнітивних моделей і поведінкових установок, тоді як гібридна війна інтегрує ці елементи у комплексну стратегію.

Дослідження когнітивного виміру російсько-української війни дозволило розглянути ці процеси у максимально концентрованому вигляді. Встановлено, що когнітивний компонент у цьому конфлікті має системний, багаторівневий і довготривалий характер, поєднуючи історичну тяглість радянських «активних заходів» із сучасними цифровими технологіями. Особливу роль відіграють такі елементи, як екосистема Telegram-каналів, використання емоційних тригерів (страху, тривоги, виснаження), створення альтернативних реальностей та боротьба за ідентичність. Важливим висновком є те, що метою когнітивного впливу виступає не лише зміна переконань, а підрив самої можливості встановлення істини, що веде до формування стану інформаційної невизначеності та недовіри.

Окремо підкреслено, що когнітивні операції у цьому контексті виходять за межі національного рівня і інтегруються у глобальний інформаційний простір, впливаючи на міжнародну підтримку, політичні рішення інших держав і загальну архітектуру безпеки. Водночас український досвід демонструє можливість формування ефективних механізмів протидії, що включають інституційні, технологічні та суспільні інструменти.

Бібліографічний список:

1. *Cognitive Warfare: The Future of Cognitive Dominance* / scientific eds. B. Claverie, B. Prébot, N. Buchler, F. Du Cluzel. NATO-CSO-STO, 2022. 118 p.
2. Kahneman D., Sibony O., Sunstein C. R. *Noise: A Flaw in Human Judgment*. HarperCollins Publishers, 2021. 362 p.
3. Rid T. *Active Measures: The Secret History of Disinformation and Political Warfare*. New York : Farrar, Straus and Giroux, 2020.
4. Pomerantsev P. *This Is Not Propaganda*. London : Faber & Faber, 2019. P. 9.
5. Nye J. *Soft Power: The Means to Success in World Politics*. New York : PublicAffairs, 2004. P. 5.
6. Simon H. *Administrative Behavior*. New York : Free Press, 1947. P. 199.
7. Paziuk A., Lande D., Shnurko-Tabakova E., Kingston P. Decoding Manipulative Narratives in Cognitive Warfare: A Case Study of the Russia-Ukraine Conflict. *Frontiers in Artificial Intelligence*. 2025. DOI: <https://doi.org/10.3389/frai.2025.1566022>.
8. Парахонський Б. О., Яворська Г. М. *Онтологія війни і миру: безпека, стратегія, смисл*. Київ : НІСД, 2019. 560 с.
9. Почепцов Г. *Сучасні інформаційні війни*. Київ : Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2015. 497 с.
10. Радченко Р. Ваш мозок під прицілом: український вимір когнітивної війни. URL: <https://deepstateua.com/kognitivni-viini-ukrayinskiivimir/>.
11. Claverie B. *Theories for Cognition: Differences and Complementarity of Paradigms*. Paris : L'Harmattan, 2021. 256 p.
12. Hartley D. S. III, Jobson K. O. *Cognitive Superiority: Information to Power*. New York : Springer, 2021. 312 p.
13. Мороз О. *Гігієна правди. Українські основи*. Харків : Фоліо, 2022. С. 294–296.
14. Мороз О. Офіційний сайт. URL: <https://www.oksanamoroz.com/project>.
15. Kelly K. *What Technology Wants*. New York : Penguin Books, 2011. 416 p.
16. Kilcullen D. *The Dragons and the Snakes: How the Rest Learned to Fight the West*. London : Hurst & Company, 2020. 336 p.
17. Griffin G. E. *Full Interview with Yuri Bezmenov: The Four Stages of Ideological Subversion*. 1984.
18. Helmus T. C., Bodine-Baron E., Radin A. *Russian Social Media Influence: Understanding Russian Propaganda in Eastern Europe*. Santa Monica : RAND Corporation, 2018. 68 p.
19. Ковальова Т. В., Токар Ю. В., Колодич Ю. О. Протидія інформаційним загрозам в умовах російсько-української війни: роль «Детектор медіа». *Обрії друкарства*. 2024. № 1 (15). С. 162–174.

References:

1. Claverie, B., Prébot, B., Buchler, N., & Du Cluzel, F. (Eds.). (2022). *Cognitive warfare: The future of cognitive dominance*. NATO-CSO-STO.
2. Kahneman, D., Sibony, O., & Sunstein, C. R. (2021). *Noise: A flaw in human judgment*. HarperCollins Publishers.
3. Rid, T. (2020). *Active measures: The secret history of disinformation and political warfare*. Farrar, Straus and Giroux.

4. Pomerantsev, P. (2019). *This is not propaganda*. Faber & Faber.
5. Nye, J. S., Jr. (2004). *Soft power: The means to success in world politics*. PublicAffairs.
6. Simon, H. A. (1947). *Administrative behavior*. Free Press.
7. Paziuk, A., Lande, D., Shnurko-Tabakova, E., & Kingston, P. (2025). Decoding manipulative narratives in cognitive warfare: A case study of the Russia-Ukraine conflict. *Frontiers in Artificial Intelligence*. <https://doi.org/10.3389/frai.2025.1566022>
8. Parakhonskyi, B. O., & Yavorska, H. M. (2019). *Ontolohiia viiny i myru: Bezpeka, stratehiia, smysl [Ontology of war and peace: Security, strategy, meaning]*. NISD.
9. Pocheptsov, H. (2015). *Suchasni informatsiini viiny [Modern information wars]*. Vydavnychiy dim “Kyievo-Mohylianska akademiia”.
10. Radchenko, R. (n.d.). *Vash mozok pid prytsilom: Ukrainskiy vymir kohnityvnoi viiny [Your brain in the crosshairs: The Ukrainian dimension of cognitive warfare]*. DeepStateUA. <https://deepstateua.com/kognitivni-viini-ukrayinskiivimir/>
11. Claverie, B. (2021). *Theories for cognition: Differences and complementarity of paradigms*. L’Harmattan.
12. Hartley, D. S., III, & Jobson, K. O. (2021). *Cognitive superiority: Information to power*. Springer.
13. Moroz, O. (2022). *Hihiena pravdy: Ukrainski osnovy [Hygiene of truth: Ukrainian foundations]*. Folio.
14. Moroz, O. (n.d.). *Proiekt [Project]*. <https://www.oksanamoroz.com/project>
15. Kelly, K. (2011). *What technology wants*. Penguin Books.
16. Kilcullen, D. (2020). *The dragons and the snakes: How the rest learned to fight the West*. Hurst & Company.
17. Griffin, G. E. (1984). *Full interview with Yuri Bezmenov: The four stages of ideological subversion [Interview]*.
18. Helmus, T. C., Bodine-Baron, E., & Radin, A. (2018). *Russian social media influence: Understanding Russian propaganda in Eastern Europe*. RAND Corporation.
19. Kovalova, T. V., Tokar, Yu. V., & Kolodych, Yu. O. (2024). Protydiia informatsiinym zahrozam v umovakh rosiisko-ukrainskoi viiny: Rol “Detektor media” [Countering information threats in the context of the Russian-Ukrainian war: The role of Detector Media]. *Obrii drukarstva*, (1[15]), 162–174.